

INHOUD

Woordje van de voorzitter <i>Vik Werrebroeck</i>	blz. 3
't Is alles op zijn oorlogs (1) Het Oud Gasthuis in de Tweede Wereldoorlog <i>Kristof Evers</i>	blz. 6
't Is alles op zijn oorlogs (2) De veldtocht der normaalschoolzusters <i>Leo Spaepen</i>	blz. 20
Volkstelling in het aloude hertogdom Brabant <i>Hugo Driesen</i>	blz. 36
Herinneringen van een schoolmeester <i>Etienne De Smedt</i>	blz. 39
Het gebeurde alhier in 1909 <i>Leo Spaepen</i>	blz. 45
Mededelingen	blz. 55

Niets uit deze brochure mag overgenomen of gekopieerd worden zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s). Iedere auteur blijft verantwoordelijk voor de inhoud van zijn of haar artikel(s).

WOORDJE VAN DE VOORZITTER

Vik Werrebroeck

De jaarkalender heeft alweer de 12 van de maand december op het voorblad geplaatst, dus het jaar loopt naar zijn eind. Het is herkenbaar, maar toch moeten we er elke keer aan wennen dat een jaar toch wel echt voorbij vliegt.

Voor onze heemkring was het weer een jaar met een aantal vaste en herkenbare activiteiten. Zo oogstte de paastentoonstelling over ‘150 jaar harmonie in Wijnegem’ en de bijbehorende catalogus alweer veel succes. Ook de samenwerking met andere Wijnegemse verenigingen zoals het Davidsfonds en het Comité Open Monumentendag verliep opnieuw vlot. Vanuit het archief of met logistieke of persoonlijke inbreng kon een steentje bijdragen worden aan het succes van de activiteiten van deze verenigingen. Nogmaals werd aangetoond dat in een kleine gemeente als Wijnegem samenwerking en het bundelen van krachten loont.

En nu krijgen jullie, beste leden, toch maar voor de derde keer dit jaar (zoals al zovele jaren) een prima verzorgd en inhoudelijk goed gestoffeerd tijdschrift in handen. Auteurs en eindredacteur, alweer bedankt.

Bij deze uitgave vinden jullie ook een ledenlijst. Misschien is het even schrikken te merken dat je buurman of –vrouw mee op de lijst staan zonder dat je het wist! Even afspreken bij een activiteit en weten dat je niet alleen bent als lid, kan op sommige momenten de drempel misschien wat verlagen. Zo kunnen onze activiteiten misschien op wat meer deelnemers rekenen dan nu soms het geval is, want eerlijk gezegd is het spijtig te moeten vaststellen dat maar

weinig mensen echt 'uit hun kot' te lokken zijn. Tenslotte zijn we qua leden nog altijd een van de grootste verenigingen van onze gemeente. En weet je niet goed welk cadeautje te geven met Kerstmis of Nieuwjaar, een lidmaatschap van de heemkundige kring kan een gepaste oplossing zijn. Je maakt er zeker iemand gelukkig mee.

Het afgelopen jaar is voor heel wat mensen niet zo aangenaam geweest. Het verlies van een familielid, een goede vriend of vriendin; een ziekte die onverwacht opduikt en die het dagelijkse gebeuren in de familie totaal ontreddert; onzekerheid over werk en dergelijke meer maken spijtig genoeg deel uit van het leven. Hopelijk kan iedereen hieraan op gepaste manier het hoofd bieden. In ieder geval: veel sterkte gewenst aan allen die zich in soortgelijke situatie bevinden.

Maar met een nieuw jaar in het vooruitzicht denken we natuurlijk al aan wat komen gaat. Op 10 februari houden we onze jaarlijkse algemene vergadering, waarop alle leden welkom zijn. Momenteel wordt hard gewerkt aan de voorbereiding van de viering van 100 jaar gemeentehuis: de catalogus en de tentoonstelling zijn in volle voorbereiding en alles moet tiptop in orde zijn tegen Pasen 2010. Ook onder de aandacht valt de Nacht van de Geschiedenis: we verlenen onze medewerking aan dit Davidsfonds-initiatief om wat meer te weten te komen over (vroegere) begraafplaatsen, met speciale aandacht voor de opgravingen van het urnenveld aan de Houtlaan. Iedereen is alvast uitgenodigd; de afwezigen zullen alweer ongelijk krijgen.

Over andere activiteiten worden jullie natuurlijk tijdig op de hoogte gebracht via het tijdschrift. Of ga ook eens geregeld een kijkje nemen op onze website, werkelijk een pareltje waar je terecht kunt voor allerlei informatie over de heemkring en voor onderzoekwerk in verband met genealogie, ons archief, foto's ...

Het afgelopen jaar is weer heel hard gewerkt aan de uitbouw van het archief. Dit valt niet erg op, leidt soms een ietwat verborgen leven, maar toch zijn medewerkers hier dagelijks en wekelijks mee bezig. Bedankt alweer, en hopelijk gaan jullie volgend jaar gewoon door. Misschien zijn er nog mensen die interesse hebben om te komen meewerken. Altijd welkom!

Onze vereniging heeft een goed jaar achter de rug. Laten we hopen dat 2010 even goed of zelfs beter mag worden. In ieder geval wens ik iedereen heel aangename feestdagen toe, een spetterend nieuw jaar waarin alles mag verlopen zoals je het graag hebt, en ... vergeet niet tijdig het lidgeld te betalen!

HET OUD GASTHUIS IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Kristof Evers

Ontstaansgeschiedenis van het Oud Gasthuis

Wie het gemeenschapscentrum van Wijnegem binnenwandelt, zal zich misschien met moeite kunnen inbeelden dat het gebouw ruim drie decennia geleden nog dienst deed als opvangtehuis voor ouderen en wezen. Het enige dat nu nog in die richting wijst, is zijn naam: 't Gasthuis. Vandaag fungeert het als expositie-, podium- en ontmoetingsruimte voor verenigingen en biedt het een vast onderdak aan de bibliotheek en, in de Boerderij, aan de heemkring en aan de Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie.

De ontstaansgeschiedenis van wat door vele Wijnegemnaars nog steeds het Oud Gasthuis wordt genoemd, voert ons terug naar het jaar 1894, toen de Wijnegemse Commissie van Burgerlijke Godshuizen besliste een gloednieuw godshuis op te richten. Het vroegere gasthuis, gelegen in de Oud-Gasthuisstraat, was immers veel te klein geworden om in de behoeften van het groeiende aantal senioren en wezen van onze gemeente te voorzien.

Maar vooraleer men met de bouw van start kon gaan, moest het commissiebestuur op zoek naar een geschikte locatie. Zijn oog viel op een perceel (1 ha, 89 a en 6 ca) aan de Turnhoutsebaan, dat werd aangekocht voor een bedrag van 11.100 frank. De Turnhoutse aannemers Constant Van den Bosch en Eduard Van Eekert waren bereid de klus te klaren tegen de prijs van 102.725 frank, en voor het ontwerp deed men een beroep op de Antwerpse

architect Michel De Braey, die later opnieuw zou worden aange-
trokken voor de bouw van het gemeentehuis. Gemeentesecretaris
August van Turnhout stond in voor de financiering, terwijl Petrus
d'Hondt werd aangesteld om de eigenlijke bouwwerken op te
volgen.

Het nieuwe verzorgingstehuis bestond uit twee gemeenschap-
pelijke slaapzalen: een voor de mannen en een voor de vrouwen.
In iedere slaapzaal stonden twaalf ijzeren bedden met stromatras,
geflankeerd door een bescheiden nachtkastje met wastafeltje. De
individuele slaappleaatsen, ook wel 'chambretten' genoemd,
werden gescheiden door een houten schutsel, dat aan de voorkant
gesloten kon worden door middel van een gordijn. Op die manier
genoten de bejaarden toch nog enige vorm van privacy.

Senioren die echter meer beslotenheid wensten en die het zich
konden veroorloven, werden ondergebracht in een van de tien
aparte kamers, die zich op de eerste verdieping vlak naast de
zolders bevonden. Ze hadden daarbij de keuze tussen kamers van
eerste of kamers van tweede klasse. Het enige verschil tussen
beide types was de oppervlakte, want op het vlak van accom-
modatie en service bestond er geen enkel onderscheid. Zo waren
alle vertrekken uitgerust met een sober meubilair en werden
ontbijt, middag- en avondmaal in de kamer opgediend.

De overige bewoners nuttigden hun dagelijkse maaltijden in een
van de drie refters: een voor de bejaarden, een voor de wezen en
een voor de zusters. Voor de zieke en bedlegerige bejaarden
waren er twee aparte zalen. Zij kregen hun maaltijden op hun bed
voorgeschooteld. In de keuken werden de maaltijden bereid op
grote rechthoekige fornuizen, gestookt met hout en/of kolen.
Daarnaast bevonden er zich in de keuken ook verscheidene
provisiekasten, een pers- en een aardappelmachine.

Het voorportaal van het nieuwe godshuis gaf uit op de trappenhal
en op een grote gang, die parallel liep met de Turnhoutsebaan.

Langsheen deze gang bevonden zich naast de keuken en een van de drie eetzaal ook de bad- en linnenkamer, de huisapotheek, de wasplaats, de grote en de kleine spreekkamer, de ontvangstruimte en het wachtlokaal van de zusters.

De keuken met grote rechthoekige fornuizen.

Aan de zuidkant van het gebouw, recht tegenover de trappenhal, lag de kapel, waar de zusters mediteerden en de aalmoezenier de dagelijkse mis opdroeg. Ten slotte werd het nieuwe gasthuis uitgerust met een ruime kelder, die was ingedeeld in verschillende voorraadkamers.

De officiële inhuldiging van het nieuwe verzorgingstehuis, op 27 september 1897, ging gepaard met grote festiviteiten. De inwijding viel samen met het 50-jarig priesterjubileum van E.H. Joannes Lacroix, op dat moment al 28 jaar pastoor in Wijnegem. Om 9 uur trok een plechtige optocht, opgeluisterd door fanfare De Wijngaard en het Vrijwillige Pompierskorps, richting pastorie. Vervolgens zette de stoet koers naar de kerk, waar jubilaris

Lacroix een speciale dankmis opdroeg. Na de eredienst volgde een receptie op het gemeentehuis.

Om 14 uur werd het startschot gegeven voor een luisterrijke parade met op kop een praalwagen, gewijd aan het 50-jarig priesterschap van Lacroix. Naast de honderden kijklustige dorpsbewoners en toeschouwers uit de naburige gemeenten, woonden ook heel wat prominente politici de plechtigheden bij, zoals de ministers Begerem en De Bruyn, provinciegouverneur Osy de Zegwaart en provinciaal griffier Van der Beken-Pasteel.

De 74-jarige pastoor Lacroix werd op doek vereeuwigd ter gelegenheid van zijn 50-jarig priesterjubiläum in 1897.

De genodigden werden per tweespan naar het gasthuis gebracht, waar kardinaal Goossens zijn opwachting maakte. Na een openingsrede namens het gemeentebestuur werd het nieuwe wees- en bejaardenhuis door de kardinaal ingezegend. De officiële opening

viel te beurt aan minister van Justitie Victor Begerem. 's Avonds waren alle vooraanstaanden te gast op een groots opgezette feestmaaltijd en werd iedereen getrakteerd op een fantastisch vuurwerkspektakel.

Het dagelijks beheer

Het bestuur van het godshuis lag bij de zogeheten Commissie van Burgerlijke Godshuizen. Deze commissies waren in 1796 door het Franse regime in het leven geroepen om het kerkelijke monopolie inzake de armen- en ziekenzorg te breken. Zo kwamen er in iedere gemeente twee specifieke instellingen tot stand: het beheer van de verzorgingstehuizen kwam toe aan de Commissie van Burgerlijke Godshuizen, terwijl het Bureel van Weldadigheid instond voor de steun aan thuiswonende armen. Rond de eeuwwisseling werden de infrastructuur en de financiële middelen van beide instituties samengevoegd. Een volgende stap was de oprichting in 1925 van de Commissies van Openbare Onderstand, die uiteindelijk in 1976 omgevormd werden tot de huidige OCMW's.

De interne keuken en het dagelijkse beheer van het tehuis en de verzorging van zijn bewoners werden echter overgelaten aan de congregatie van de zustersannonciaden van Huldenberg. Zo telde het personeelsbestand van het gasthuis in 1898 vier zusters en een overste.

Een normale dag in het rusthuis ving om 4.30 u. aan met het luiden van de grote bel in de gang. Na een bezoek aan de ziekenzaal trokken de zusters naar de kapel voor het ochtendgebed. Omstreeks 6 uur werden de senioren gewekt en begeleid naar de wasplaats. Na het toilet en het opmaken van de bedden was het tijd voor de mis, opgedragen door de aalmoezenier.

Vervolgens schoven de bewoners om 8 uur aan de ontbijttafel, waarna zij zich in stilte konden bezighouden. De vrouwen staken vaak een handje toe in het huishouden, terwijl de mannen zich voornamelijk vermaakten met het lezen van de krant of met een

(kaart)spel. Er waren ook bejaarden die maar al te graag hielpen in de moestuin of in de schuur. Deze bescheiden boerderij werd in 1899 opgetrokken achter het verzorgingstehuis en herbergde naast enkele stuks (pluim)vee ook een oven voor het bakken van brood.

Louis Peeters en Kamiel Everaert namen het werk in de boerderij op zich.

Bejaarden wier conditie het toeliet mochten mits toestemming van moeder overste het rusthuis verlaten. Velen van hen maakten van die gelegenheid gebruik om boodschappen te doen, een pint te gaan pakken of hun familie en bezoekje te brengen.

De zusters hadden echter hun handen vol met de verzorging en begeleiding van hun behoeftige gasten en met de gebruikelijke huishoudelijke taken (wassen, koken, strijken, schoonmaken ...). Bovendien vervulden zij ook een sleutelrol in de zorg van pas overleden dorpsgenoten. Dit hield in dat de overledene gewassen, opgemaakt en in propere kleren gestoken werd, waarna familie, vrienden en kennissen een laatste groet konden brengen.

De woelige meidagen van 1940

De Tweede Wereldoorlog was in eerste instantie een krachtmeting tussen rivaliserende grootmachten, maar het was de burger-

bevolking die telkens weer met het grootste leed kreeg af te rekenen. In de vroege ochtend van 10 mei 1940 drongen drommen Duitse bommenwerpers het Belgische luchtruim binnen en van de ene dag op de andere verkeerde ons land in staat van oorlog.

Scholen werden gesloten, publieke schuilkelders in gereedheid gebracht en politie en brandweer stonden dag en nacht paraat. De ambtenarij werd burgerlijk gemobiliseerd en alle weerbare mannen tussen 16 en 35 jaar dienden zich te melden voor de keuring in de kazerne van Roeselare.

Onze gemeente zag zich geconfronteerd met een aanzwellende stroom van vluchtelingen, die deels in de Normaalschool werden ondergebracht. Toen bekend raakte dat er aan de Stokerij vermoedelijk strijd zou geleverd worden, gaf het college het bevel Wijnegem onmiddellijk te evacueren. Geen vervoermiddel werd onbenut gelaten, want de weinige trams die het dorp verlieten, zaten telkens overvol. Alleen de burgemeester, de secretaris en het politiekorps bleven achter om de orde te handhaven.

Ook het aanwezige contingent Belgische soldaten van Fort I blies de aftocht en liet daarbij de brug over het kanaal de lucht ingaan. In de ochtend van 14 mei was het dorp bijna volledig ingepalmd door een Franse pantserdivisie. De nacht daarop namen Duitse bommenwerpers de buurt van het sas onder vuur en moesten de Fransen zich noodgedwongen terugtrekken. Zodoende werd het dorp zonder al te veel weerstand ingenomen en brak er voor Wijnegem een periode aan van ruim vier jaar Duitse bezetting.

Net zoals alle andere dorpelingen beleefden de bewoners van het gasthuis bij het uitbreken van de oorlog barre en onzekere tijden. Desondanks stelden de zusters, geleid door de kranige moeder Paulina, alles in het werk om hun geteisterde dorpsgenoten mee op te vangen. Voorts vonden ook heel wat vluchtelingen uit Nederland en andere Belgische steden in het rusthuis een tijdelijk onderkomen. Omwille van het aanhoudende bomalarm, werden de

grootste sukkelaars voorlopig in de kelder ondergebracht. Dit liep echter niet van een leien dakje, aangezien een 20-tal bedlegerige bewoners naar beneden gesjouwd moesten worden.

Toen Wijnegem en de omliggende dorpen het strijdtoneel werden van hevige luchtgevechten, sloeg het merendeel van de inwoners op de vlucht. Op enkele dagen tijd was onze gemeente zo goed als verlaten. Toen ook de ingekwartierde soldaten zich opmaakten om te vertrekken, waren de zusters volledig op zichzelf aangewezen. De Antwerpse ambulances mochten niet uitrijden en de beloofde vrachtwagen van maalterij Helssen werd uiteindelijk gebruikt voor de evacuatie van het gemeentebestuur. Bloemist Alfons Joris was zo vriendelijk om zijn bestelwagen ter beschikking te stellen, maar deze was te klein om alle gasthuisbewoners te vervoeren. Gelukkig kwam er nog een laatste tram vanuit Schilde, zodat ook de minder mobiele patiënten naar Antwerpen konden vertrekken. Alle kostbaarheden van de kapel en dergelijke waren al eerder door August Somers in veiligheid gebracht.

In de Scheldestad heerste een en al chaos. Na lang zoeken vonden de zusters onderdak bij de paters jezuïeten in de Prinsstraat. Het toeval wilde dat de overige senioren, die met Fons Joris waren vertrokken, recht tegenover de jezuïetencommuniteit gehuisvest waren.

Toen ze vernamen dat in Wijnegem alles nog rustig was, gingen drie zusters op pad om mondvoorraad en medicijnen te gaan halen. In het gasthuis aangekomen *vonden ze alles in de grootste wanorde en het huis vol soldaten. Den opleg en provisiekamer waren bijna gansch leeggeplunderd*, zo schrijft moeder Paulina. De zusters zamelden toch nog zoveel mogelijk levensmiddelen bij elkaar en trokken te voet terug naar Antwerpen. Nog een tweede keer ondernamen ze de tocht naar Wijnegem, ditmaal vergezeld van de pastoor en de meid.

Maar de zorgen van de Wijnegemse rusthuisbewoners waren daarmee niet voorbij. De volgende nacht werd de stad aanhoudend gebombardeerd. Niemand mocht op straat komen. In de namiddag overleed een van de bejaarden. Op zaterdag 18 mei viel de Antwerpse binnenstad ten slotte in Duitse handen. Moeder Paulina: *Toen we des zaterdags 's morgens voor een uurken buiten mochten zagen we de straten vol Duitse soldaten. De stad was dus overgegeven en onze hoop naar huis verstevigd.*

's Anderendaags keerden enkele zusters en fitte rusthuisbewoners terug naar Wijnegem. Ze troffen er een ware ravage aan. Vele huizen waren tijdens de vlucht door soldaten én medeburgers leeggeplunderd, en dat was met het gasthuis niet anders. Niet alleen levensmiddelen, maar ook allerlei keukengerei en benodigdheden uit de spreek- en slaapkamers waren verdwenen. *Zelfs de radio, waar de oudjes zooveel deugd aan beleefden, hadden ze meegenomen.* Maar niemand bleef bij de pakken zitten. De woensdag daarop konden ook de overige bewoners en zusters terugkeren. *Iedereen schikte al hetgeen ze verloren waren nog licht, daar hun blijdschap van thuis te zijn dit alles overtrof,* aldus zuster Paulina.

Vier jaren van bezetting

De daaropvolgende dagen arriveerden de eerste Duitsers en kwam de bezetting pas goed op gang. De centraal gelegen villa van Bettonville in de Wommelgemsesteenweg, op de plek van onze huidige kerk, fungeerde als kommandantur. Het gros van de Duitse militairen werd onder meer ingekwartierd in scholen en bij de burgerbevolking. De gebouwen van brouwerij Ardea deden dienst als kazerne, opslagplaats en hospitaal voor gewonde paarden. Om in het onderhoud van de bezetter te voorzien, moesten handelaars en boeren iedere maand een deel van hun waren of oogst afstaan, terwijl de verkoop voor civiele doeleinden gebukt ging onder strikte rantsoeneringregels.

De dagelijkse rantsoenen bleken echter onvoldoende, zodat er al gauw een bloeiende sluikehandel ontstond. Maar de astronomisch hoge prijzen op de zwarte markt maakten dat de gemiddelde burger van zulke producten enkel kon dromen. Om de heersende schaarste te temperen, gaf de regering het bevel tot de oprichting van de organisatie Winterhulp. Deze instelling liet zich in met de distributie van levensmiddelen en werd in Wijnegem ondergebracht in de magazijnen van brouwerij Hannes.

Door gesprongen leidingen liep de vrouwenrefter in 1942 onder water.

Nadat de orde in het gasthuis was weergekeerd, hernam het leven van de bewoners al gauw zijn gewone gangetje.

In het voorjaar van 1942 telde het gasthuis 85 bewoners, onder wie 15 zusters, 13 zieken en 57 bejaarden. Zuster Paulina noteert: *De eerste maanden van het jaar gaan voorbij zonder dat er iets op te merken valt. 't Is alles op zijn oorlogs zooals op alle plaatsen.* Verder onthoudt ze zich van riskante commentaren op de oorlogstoestand en op de bezetting. Wel krijgen we informatie over door de vorst stuk gesprongen leidingen en het onder water lopen van

de vrouwenrefter, over het schilderen van plafonds, het herstellen van verzakte vloeren en andere karweitjes.

De zusters moesten in 1942 ook een van hun vier koeien afstaan aan de bezetters, en geld om een nieuwe te kopen was er niet. Ze deden er alles aan om het bezettingsleed voor de senioren zoveel mogelijk te verzachten, maar dit was natuurlijk niet evident. Ze beschikten slechts over beperkte middelen, en de opgelegde rantsoenen schoten tekort om alle monden te voeden.

Gelukkig hebben enkele dorpelingen zich tijdens de bezetting over de rusthuisbewoners ontfermd. Zo smokkelde Vic Helssen, de laatste molenaar van Wijnegem, geregeld graan en aardappelen mee uit de boerderij 'De Kinderen Konings' in Essen. Van dezelfde boer, een broer van een van de kloosterzusters, kreeg het gasthuis ook een varken cadeau, dat stiekem in de kelders van de Normaalschool werd geslacht. Als teken van dank liet moeder Paulina in 1942 de naam van de familie Konings-Wiericx aanbrengen op de marmeren gedenksteen, die nog steeds in de hal prijkt. Ook August Somers, de man die eerder de meest waardevolle voorwerpen van het godshuis had geëvacueerd, sprong meermaals voor de zusters in de bres.

Alle illegale voorraden werden gestockeerd in een verborgen kelderruimte. De enige keer dat de Duitsers op controle kwamen, vonden zij enkel een grote bol kaas. En het was door deze onverschrokken liefdadigheid, in combinatie met de moed en zelfopoffering van de zusters, dat het gasthuis en zijn bewoners de onzekere tijden van de bezetting hebben weten door te komen.

Na de bevrijding

Op 4 september 1944 viel Antwerpen opnieuw in geallieerde handen. De volgende ochtend reden de eerste Britse tanks onder luid gejuich van de plaatselijke bevolking Wijnegem binnen. De Duitsers hadden zich in allerijl teruggetrokken over het Albertkanaal en stelden zich op tussen de Groenstraat en de Hippoliet

Meeusstraat. Van daaruit slaagden Duitse sluipschutters erin Wijnegem nog een paar weken te terroriseren.

Daarbij kwam ook August Somers, die de zusters tijdens de bezetting enorm had geholpen, op tragische wijze aan zijn einde toen hij een achtergelaten Duitse auto in zijn garage wilde rijden. Het waren enkele gasthuiszusters die hem, op gevaar van hun eigen leven, van de straat hebben gehaald.

Ten einde de Duitsers voorgoed uit de gemeente te verdrijven, kwam op 22 september een Canadese eenheid aan. Na een korte maar hevige strijd in de buurt van het sas werd ook het laatste Duitse verzet gebroken en werd Wijnegem volledig bevrijd.

Ook bij de zusters was de blijdschap groot, maar het duurde niet lang vooraleer de vreugde omsloeg in paniek. In een poging om Antwerpse haven uit te schakelen, vuurden de Duitsers dagelijks tientallen V1- en V2-projectielen af. Het merendeel van deze vliegende bommen en raketten kwam in de binnenstad en in de omliggende gemeenten terecht. In het dagboek van moeder Paulina lezen we: *Nu dachten we voorgoed van den kelder vaarwel te kunnen zeggen, doch wederom duurde het niet lang, of ook wij zouden van het duivelswerk door die onmenschen uitgevoerd ... ons deel krijgen.* En het waren vanzelfsprekend de gasthuiszusters die bij eerste hulp aan de slachtoffers een belangrijke rol speelden.

De eerste dodelijke V-bom in onze gemeente viel op 15 oktober 1944 op de Oude Turnhoutsebaan aan de voet van de brug en eiste zes mensenlevens. Een maand later stortte er een neer op het landgoed van boer Swinnen, vlak achter de tuin van het gasthuis. Alle ruiten alsook de sierramen van de kapel sloegen aan diggelen en zo goed als alle pannen van het dak waren naar beneden gekomen. Op de zolderverdiepingen en de slaapzalen hadden alle plafonds het begeven en vertoonden de muren enorme scheuren. *Maar het bijzonderste was dat er als bij wonder niemand gekwetst was, zelfs niet door de glasscherven die dicht gezaaid lagen.*

Bij de inslag van 23 november 1944 op het klooster en de meisjesschool waren er naast de enorme materiële schade ook negen Britse soldaten en vier burgerslachtoffers te betreuren.

Na enkele slachtofferloze inslagen in de buurt van het fort en de Broekstraat betaalde Wijnegem op 30 december 1944 opnieuw een hoge prijs. Een V-bom boorde zich door de boerderij van de familie Vercammen, gelegen aan de Reigerstraat. In de instorting die daarop volgde, lieten naast vader Vercammen ook diens zoon en schoondochter het leven.

En alsof dat nog niet genoeg was, moest het grootste drama van het dorp zich nog voltrekken. In de late namiddag van 31 januari 1945 viel er een V-bom pal in het centrum op een honderdtal meter van het kruispunt van de Turnhoutse- en Merksemsebaan. Zeker 15 huizen werden met de grond gelijk gemaakt en 28 dorpelings kwamen om het leven. Omdat er in het gasthuis geen plaats meer was voor de verzorging van de gewonden, besloot de burgemeester een deel van de bejaarden over te brengen naar de rusthuizen van naburige gemeenten. De dienst Gezinnen Door Oorlog Geteisterd voorzag de getroffen families van hulpgoederen, en in de Ridder van Havrelaan werden verscheidene noodwoningen opgetrokken. Het was een ramp die voorgoed in het collectieve geheugen van onze gemeente werd gegrift.

Met het verdrijven van de Duitsers uit Nederland kwam er in maart '45 een einde aan de bombardementen en was de oorlog voor Wijnegem én voor het godshuis eindelijk voorbij.

Bronnen:

- Archief OCMW Wijnegem, Dagboek moeder Paulina
- Archief gemeente Wijnegem, Verslagen gemeenteraad 1940-1945
- *Feesten te Wijneghem. Gouden priesterfeest van den Z.E.H. Pastoor en inhuldiging van het gods-, gast- en weezenhuis*, in: Het Handelsblad van Antwerpen, 28 september 1897

- R. Correns en C. Evers, *Wijnegem vroeger en nu*, Wijnegem, 1998
- C. Evers en L. Spaepen, *Herinneringen aan Wijnegem*, Wijnegem, 2000
- J. Verschaeren, *Burgerlijke Godshuizen, Burelen van Weldadigheid, Commissies van Openbare Onderstand en Openbare Centra voor Maatschappelijk Werk: organisatie, bevoegdheden, archiefvorming*, Brussel, 2001
- J. Wuyts, *Enkele grepen uit de geschiedenis van Wijnegem*, Wijnegem, 1952

DE VELDTOCHT DER NORMAALSCHOOLZUSTERS

Leo Spaepen

Toen we de voorbije zomer in Huldenberg op zoek gingen naar documentatie over deannonciaden in Wijnegem, kregen we van de welbekende zuster Denise Van Deuren, die het archief van de congregatie beheert, o.a. een document van 18 bladzijden mee met het boeiende relaas van de vlucht van een groep normaalschoolzusters in mei 1940.

Zuster Marie Eymard, toenmalig lerares opvoedkunde en inspectrice (foto), schreef dit verslag op basis van notities die ze tijdens deze hallucinante odyssee 'in Flanders fields' had gemaakt.

En zuster Eymard kón schrijven. Daarvan overtuigt ze ons al met haar eerste zinnen:

1940! Vrijdag 10 mei! De blauwe morgen, frisch en glanzend, ontluikt vol stille heerlijkheid. Maar er is geroep op straat en rumoer en vreemd gerucht, geratel van zware legercamions, gedreun van voorbijstappende soldaten en, boven ons hoofd, geknal van luchtafweergeschut. We kijken door het raam. En ja, daar hoog in den blauwen morgenhemel scheren rijen zilveren vogels voorbij: Duitsche vliegmachines? We vermoeden het, en toch ... niemand stoort er zich fel aan. We zijn al min of meer vertrouwd geraakt met allerlei mobilisatietoestanden en we verwachten een 'alerte'. Toch komt er vage onrust op. Deze alerte heeft zoo'n ernstig, zoo'n gespannen karakter. De soldaten van den loerpost zitten al op het platte dak en we horen ze roepen: "Meer dan dertig vliegtuigen, Duitsche! Ginder ver valt een bom. Er ontstaat brand ..."

Na het ontbijt worden alle leerlingen vervroegd op pinkstervakantie gestuurd. De zusters-normalisten en vijf zusters-leraressen nemen de wijk naar Keyhof, het hoofdhuis van de congregatie in Huldenberg. De anderen blijven in Wijnegem, onder de hoede van moeder overste Kostka.

Inderhaast pakken ze belangrijke papieren in om ze naar het huis van deannonciaden in de Antwerpse Sint-Willibrordusstraat te brengen. Kelders worden ontruimd en als schuilplaatsen ingericht: de kolenkelder onder de stenen trap voor de zusters zelf, de kelders onder de huishoudklas voor de Wijnegemse bevolking.

Terwijl iedereen druk in de weer is, volgt het ene alarm op het andere. Duitse vliegtuigen bestoken de Belgische troepen van op geringe hoogte met mitrailleurvuur.

De avond komt. We denken er niet aan boven te gaan slapen. Inderhaast worden enkele stroozakken naar beneden gehaald, naar den afwaschkelder en den broodkelder, en onuitgekleed beproe-

ven we wat te rusten. Drie, vier keer moeten we naar den schuilkelder vluchten. En daar zitten we dan, dicht opeengedrukt, en we bidden betrouwvol: "Moge de goede God ons beschermen."

's Anderendaags werken ze ijverig verder, maar de sirenes laten hen niet met rust. Niemand waagt het buiten te komen, want de kogelhulzen liggen verspreid in de tuin tot tegen de achterdeur. Tegen de avond wordt het wat kalmer, maar 's nachts worden de zusters opgeschrikt door een geweldige dreun. Heel het gebouw daverd. Ze vluchten naar de schuilkelder en horen nog enkele zware ontploffingen. Vroeg in de ochtend keert de rust weer. Het is Pinksteren. Eerwaarde heer directeur Vermeirsch vindt het maar beter dadelijk een mis op te dragen, nu het nog kan.

Buiten jubelen de vogels, ontluiken de bloemen in den goudblauwen meimorgen. Wij volgen stil de gelezen H. Mis en moeten bij het slot van de drie weesgegroeten de kapel uitvluchten en weer den schuilkelder in. We vernemen ook dat de ontploffingen van dezen nacht werkelijk bomontploffingen waren. De Duitsche vliegers wilden de brug over het kanaal en het sas vernielen. De bommen vielen over de kerk in de dreef van Mols, een andere in het park van het kasteel; nog een in de vaart, een 50-tal meter van het sas. Er werd niemand getroffen; buiten enkele gebroken ruiten werd er ook geen schade aangericht. Maar we weten wel dat én brug én sas mikpunt zullen blijven, en we zijn allesbehalve gerust.

Het wordt duidelijk dat ze niet in Wijnegem kunnen blijven. Het gemeentebestuur laat trouwens weten dat heel het dorp zal moeten ontruimd worden. Moeder Kostka vertrekt alvast met tien zusters naar Sint-Willibrordus om te kijken of ze daar terecht kunnen. Twintig zusters blijven in de Normaalschool. Franse tanks rijden voorbij richting Turnhout. Zusters uit Oelegem komen onderdak vragen, want die andere kanaalgemeente is al totaal ontruimd. Als de avond valt, vreest heel Wijnegem een nieuw bombardement.

En zoovelen die geen sterken kelder hebben! Van in den voormiddag reeds is het een over en weer geloop geweest naar de aangeduide schuilplaatsen, naar de kelders van 't gemeentehuis, van onze huishoudklas, van brouwerijen De Kroon en Het Hert.

De tuinzijde van de Normalschool. De kelders dienden in mei 1940 als schuilplaats voor de bevolking. Op de platte daken stond afweergeschut.

Tegen den avond zitten alle kelders stampvol. Bij ons staan de menschen al tot op den bovensten trap en nog komen er bij, smekend om een schuilplaats. De laatst aangekomenen gaan naar het gangetje naast de turnzaal, dat is stevig en het heeft ook een betonnen gewelf. Wij slapen ook in den kelder. Bij iedere alerte loopen we naar de schuilplaats onder den steenen trap, omdat de betonnen gewelven daar het stevigste zijn. Tegen den morgen aan wordt het weer rustiger.

Moeder Kostka is teruggekeerd en zal met nog eens tien zusters naar Sint-Willibrordus uitwijken. Negen anderen, onder wie schoolbestuurster moeder Magdalena en onze verslaggeefster zuster Eymard, zullen proberen Huldenberg te bereiken. "Liever

nu vertrekken dan binnen een uur", zegt de politie. Ze eten nog gauw een boterham en gaan wachten op een tram. Tijdens een bewogen rit van 80 minuten moeten ze tweemaal uit de tram springen en de huizen binnenvluchten voor een alarm.

In het Centraal Station vinden ze nog een trein naar Brussel, maar daar zitten ze vast. Naar Leuven rijdt niets meer. Wel naar Stokkel, waar de congregatie ook een vestiging heeft. Mogelijk kunnen ze van daaruit over Tervuren naar Huldenberg, denken ze.

Hier in Brussel is nog niet veel van de oorlog te merken, tenzij aan de talrijke vluchtelingengroepen, die immer drukker aankomen. Maar even buiten de stad, langs de groote lanen, krioelt het van Engelschen: autocamions, geblindeerde autocars, kanonnen, enz., en daarnaast tal van flinke sportieve soldaten. Ze rusten even uit onder de lommerrijke boomen van de prachtige avenues, goed beschut tegen vijandelijke vliegers.

(...) We kijken naar de Engelsche soldaten die daar zitten of liggen, sommigen droomverloren en met heimwee diepten in hun oogen, anderen lustig pratend, vol belangstelling voor hun omgeving; anderen nog, diep gebogen over een briefkaart of een vel papier; ze schrijven zeker naar huis; en dan nog enkelen die smakelijk en guitig lachend de dampende soep lepelen uit een blinkende aluminium gamel. Hoe moet het leven, het schoone jonge leven, al deze jonge menschen lokken, onweerstaanbaar! Hoe moet het pijn doen, pijn ...! te denken aan den dood die voor velen wellicht nabij is.

In het klooster van Stokkel krijgen de zusters een goede maaltijd voorgeschoteld. Ze voelen zich er thuis, maar ze moeten verder. In het station van het elektrische treintje naar Tervuren vernemen ze dat alle verbindingen met Keyhof onderbroken zijn. Ze kunnen zelfs niet te voet gaan, want de wegen zijn gedynamiteerd en alle verkeer is verboden. Wat nu?

Dinsdagochtend 14 mei. De zusters van Stokkel geven hun medezusters nog een knapzak mee en op het laatste moment ook nog

een rabarberstok. Zonder goed te weten waar naartoe komen ze in Brussel-Zuid. Het station ziet zwart van de vluchtelingen. De meeste willen naar Frankrijk, maar de zusters blijven toch liever wat dicht bij huis. Kijk, er vertrekt nog een trein naar Edingen. Ze besluiten in te stappen, zonder reiskaartje.

De vrede van het landschap, de zachte bekoorlijkheid van het rustige groen heeft een weldoenden invloed op ons gemoed. We bidden luidop een rozenhoedje, en het monotone ruischen van de biddende stem en het rythme van de daverende wielen wiegen ons stilaan in slaap. We zijn zoo moe, we hebben bijna niet meer geslapen sinds den nacht van donderdag op vrijdag. We sluimeren zachtjes in: "Weesgegroet Maria ..."; we worden weer wakker: "Weesgegroet Maria ..."

In Edingen krijgen ze van de vrouw van de stationschef een glas water en een boterham. Ze willen naar Doornik, want dicht bij de Franse grens wanen ze zich veilig. Maar de trein zit overvol. Dan maar die naar Ronse genomen. Misschien vinden ze wel onderdak in de plaatselijke normaalschool. Onderweg is er in Lessen alweer alarm. Iedereen de trein uit, en met z'n allen drummen ze samen in de vuile en pikdonkere kolenkelder van het station.

We hooren het zware ronken van de bombardementsvliegtuigen boven ons hoofd en voelen ons heel wat verlicht wanneer de sirene 'af' blaast. O ruime, vrije natuur! Dat we hier nu zoo ver van de gevechtslinie zitten en nog het hoofd niet kunnen opheffen. Dat we tien, twintigmaal per dag moeten vluchten de duisternis in, zoo diep mogelijk onder den grond!

Tegen vier uur zijn ze in Ronse. Terwijl de anderen in het station bij de bagage wachten, gaan zuster Eymard en moeder Magdalena op zoek naar de normaalschool. Tweemaal loeien de sirenes. Ze duiken eerst in de kelder van een beroepsschool en daarna in de crypte van de kerk. In de normaalschool worden ze vriendelijk

ontvangen. Iemand gaat met een stootkar de zeven ondertussen erg ongeruste achterblijvers ophalen.

Weldra zitten we samen aan tafel en na het eten zorgen de zusters voor een dortoir. En welk een dortoir! In een nette en luchtige kelder, zonder buitenmuren en onder betonnen gewelven, werden ressorts geplaatst en daar matrasjes op. We konden ons geen beter en veiliger dortoir droomen. Dien avond hebben we ons gewasschen, ons voor de eerste maal sinds het oorlog is uitgekleeed en goed geslapen. We hoorden de sirene nog wel huilen, in momenten van grooter gevaar twee sirenen tegelijk, maar we bleven liggen, want een veiliger plaats opzoeken was niet mogelijk. Wat hebben we later nog dikwijls gedacht aan onzen dortoir van Ronse!

Ze zouden daar maar al te graag blijven, maar het mag niet zijn. Het huis wordt ingericht als Rode Kruispost, en bovendien komt de staf van het Engelse leger zich in Ronse nestelen.

We weten welke gevolgen dat hebben moet: meer dan ooit zullen de bombardementsvliegtuigen hier een mikpunt vinden. Daarbij wordt er nog afgekondigd dat alle vluchtelingen de stad moeten verlaten. Wij ook zullen dan maar verder gaan ...

Ze brengen nog één rustige nacht door in hun veilige slaapzaal en verlaten dan het gastvrije huis, met spijt in het hart. Het is donderdagochtend als ze voor acht uur al in de stampvolle wachtzaal van het station staan.

De jonge mannen van Ronse moeten vertrekken en wij staan, neen wij hangen daar in die massa, we worden heen en weer geduwd, geslingerd van links naar rechts. We hijgen naar adem in die onmogelijke atmosfeer, we hooren de sirene huilen, huilen ... twee sirenes tegelijk, maar we kunnen niet gaan schuilen. Geen mensch kan van zijn plaats. We staan hier van acht uur tot negen uur, tot

tien uur, tot elf uur in die zelfde heen en weer gedreven massa. En we hebben zoo'n dorst ... Hé, een trein! Maar hij rijdt voorbij ... Nog een trein! Hij rijdt weer voorbij ...

Het is half twaalf vooraleer ze uit de claustrofobische wachtzaal weg geraken. Een trein rijdt naar Oudenaarde. Van daaruit hopen ze over Kortrijk en Ieper naar Veurne te kunnen sporen, waar ook zustersannonciaden wonen. In Oudenaarde staat de trein voor Kortrijk inderdaad klaar, maar hij zit al overvol. De treinwachter gooit een paar fietsen opzij, zodat ze er toch nog bij kunnen.

De zusters van Ronse hadden ons een knapzak meegegeven. We dineeren in den trein, maar zonder drinken. Ieder van ons had graag heel haar diner gegeven voor een glas koel water. Moeder Magdalena vindt nog een stukje rabarber van een paar centimeter lang en daarvan krijgen we elk een klein schijfje. We eten het op als ware het de kostbaarste lekkernij. De trein rijdt verder, maar o zoo langzaam en zoo onregelmatig. Telkens weer 'alerte' en vliegers boven ons hoofd. We kunnen niet anders dan in den trein blijven, want binnen is het in alle geval beter dan buiten.

Om drie uur stopt de trein even buiten het station van Anzegem, naast een andere vluchtelingentrein:

Wat een ellende! De trein bestaat enkel uit beestenwagens. Zoo dicht mogelijk bij de eene deur zitten mannen, vrouwen, kinderen: vuil bestoven, slordig, stil. In de donkere diepten van de wagens zien we een tafel, stoelen, banken ... alles door elkaar lijk in het slordigste huishouden. En door de kleine luchtraampjes staren moede, pijnlijke gezichten. Nu en dan klinkt er een kinderlachje op; er komt glans en teederheid in vaders en moedersoogen. Een kinderlach: Gods glimlach in veel troosteloosheid.

Om zes uur staan ze nog altijd op dezelfde plaats. Dan komt een spoorwegbeambte zeggen dat ze niet meer verder rijden. Iedereen

uitstappen, maar waar naartoe? Gelukkig zijn er zowat overal kloosters. De zusters van Sint-Vincentius heten hun gasten uit Wijnegem welkom, ook al herbergen ze al meer dan 150 vluchtelingen. In de grote refter van het pensionaat zitten ook al nonnen uit Vorselaar en Nijlen. Engelse soldaten komen controleren en noteren alle namen. Ze hebben heel het dorp bezet, en nu beginnen ze zware kanonnen op te stellen in de landbouwschool van de zusters. Iedereen beseft wat dat betekent: de oorlog is hen achterna gereisd en is nu in West-Vlaanderen aangekomen.

Het centrum van Anzegem voor de oorlog.

Blijven kan niet, maar vertrekken evenmin, want alle niet-militair verkeer is verboden. Noodgedwongen brengen onze zwervzusters nog een nacht in Anzegem door. De ochtend brengt echter geen raad. Zuster Eymard en zuster Magdalena gaan op gevaar van hun leven anderhalf uur te voet naar het nabijgelegen Vichte, maar ook dat dorp krioelt van de vluchtelingen en in het kleine klooster is geen plaats voor negen extra gasten.

Waarheen nu? De Engelschen brengen de oplossing: zij zullen met hun legercamions al de zusters van Anzegem naar Meenen

brengen, en wij mogen mee. Tegen den avond komen vier autocamions aangereden en we vertrekken. Wat zijn de Engelsche soldaten gedienschtig en hoffelijk, en hoe gaarne komen ze wat Engelsch praten! Ze zien den ernst van den toestand wel in, maar blijven vol onverzettelijke standvastigheid en vol zonnig optimisme. En een katholieke, een novice naar het schijnt, spreekt Fransch en vraagt ernstig: "Vous direz une prière pour moi, mes soeurs?" Dat vergeten we niet, en we denken hierbij aan het schoone vers van den Engelschen dichter: 'If thou should never see my face again, pray for my soul ...'

Het is al elf uur als ze zaterdagavond in Menen arriveren. De vriendelijke Engelse novice brengt hen naar een klooster. Daar wacht de arme zusters een ellendige nacht, samengedrukt in een donker zaaltje met slechts een paar stoelen.

Sommigen zitten op den steenen vloer en leunen met het hoofd tegen een muur of een stoel. En de minuten kruipen traag, traag voorbij ... We hooren het sombere knallen van het afweergeschut en verlangen naar den morgen om weg te zijn van hier.

's Morgens hebben we het geluk drie Heilige Missen te kunnen bijwonen. Hier, bij Onzen Lieven Heer is het heel wat veiliger dan in de zaal. En we sluimeren in ... en knikken ... en hebben al de moeite van de wereld om niet van de bank te vallen.

Na de middag wacht hen een verrassing: er komen plots niet minder dan 28 zusters aansluiten, een groep uit Sint-Agatha-Rode met o.a. moeder Veneranda en 24 zusters-normalisten. Nu ze met 37 zijn worden de problemen alleen maar groter. Na nog een nacht op een stoel horen ze dat alle Menense vluchtelingen naar Roeselare moeten. Het nonnenpeloton zet zich in beweging ...

We gaan door den koelen morgen: een schamele groep in een lange, lange rij van vluchtelingen. "Alerte": we duiken langs de baan in een wei en zien de vliegmachines boven ons hoofd voor-

bijtrekken. We hebben ongeveer een uur gemarcheerd, wanneer we links boven de heuvelrug uit een kerktoren zien oprijzen. Hij ligt wel op enige afstand van de baan, maar toch gaan we die richting uit, want we verlangen ernaar de H. Mis bij te wonen en te communiceren. We slaan dus de smalle zijbaan in en komen aan te Dadizeele. Die naam zegt ons iets. We zijn hier in de vermaarde bedevaartplaats van Onze-Lieve-Vrouw van Dadizeele en we staan voor de schoone basiliek. Wat is dat hier?

Het is er juist Plechtige Communie. Het stralende geluk te zien van de jeugdige communicantjes beurt hen op. Dadizele bevalt hen. Er zijn veel vluchtelingen, maar geen soldaten. Er is geen spoorwegstation en geen vliegveld, dus geen mikpunt voor vijandelijke bommen. Konden ze hier maar blijven! Zonder veel hoop kloppen ze aan bij burgemeester De Witte. Wat een geluk: de vriendelijke man biedt de zusters spontaan het huis van zijn zoon aan, die met vrouw en kinderen naar Frankrijk is vertrokken.

De jonge heer De Witte is beheerder van de goederen van de heren van Dadizeele, die hier een prachtig kasteel bezitten. Zijn huis ligt in het park. We hoeven slechts enkele meters door 'ons' park te gaan om langs een particulier poortje de schoone kerk van Dadizeele te bereiken.

Al spoedig richten we ons kloosterleven in. We doen onze gebeden samen in de kerk en na den eersten dag, een drukken waschdag, beginnen we ook het normalistenleven wat te organiseren. De meesteressen zullen lesgeven en de normalisten zullen hun tijd kunnen verdeelen tusschen gebed, studie en werk.

De eerste dagen te Dadizeele lijkt de vlucht een booze droom. Het is hier zoo rustig. Nu en dan luidt de schoone zware torenklok wel even alerte en dan zien we hoog en ver vliegmachines voorbijtrekken, maar spoedig klepelt het kleine klokje blij dat alles weer rustig is. We gaan naar den boer om melk en eieren, we moeten ook op zoek naar brood en eetwaar, maar weldra hebben we vaste

bakkers waar we alle dagen ons brood mogen gaan halen. En we genieten van het heerlijke park!

De basiliek van Dadizele, een bekend bedevaartsoord.

Na drie dagen wordt de relatieve rust helaas alweer verstoord op donderdag 23 mei, Sacramentsdag. Engelse soldaten installeren zich op het kasteel, leggen telefoonleidingen aan en plaatsen twee zware afweerkanonnen. Het ziet er nu echt wel menens uit, maar met de toelating van de burgemeester mogen ze toch blijven. Weldra zijn de Duitse vliegers daar ...

's Anderendaags barst de hel los. Zij die op de loop gingen voor het strijdgewoel, zitten er nu middenin. Geweldige ontploffingen jagen hen naar de kelders. De ene dreun volgt op de andere. Boven hun hoofd horen ze ruiten rinkelend stukspringen. Ze zitten dicht bij elkaar, ze luisteren en ze bidden. Na een uur of twee is

het voorbij en gaan ze even de schade opmeten. Nagenoeg heel het interieur is grondig vernield. In de omgeving vielen drie doden en vele gewonden.

De hele nacht durven ze niet uit de kelder komen en ook de hele zaterdag leven ze ondergedoken. In de nacht van zaterdag op zondag worden boven weer alle duivels ontbonden.

*Omstreeks twee uur begint het bombardement, en nu wel voor-
goed. Hoe bidden we, zonder ophouden en luidop! Het bevende
stemgefluister dempt toch iets of wat den dreunenden slag van de
snel op elkaar volgende ontploffingen en stilt het huiverend
wachten op een volgenden slag. Waar zal hij neerslaan? Hoeveel
jonge levens in dezen kelder! Zullen we er nog uitgeraken? Wie
zal er overblijven? Het bewegingloos dicht op elkaar zitten wordt
onhoudbaar. We staan even rechtop, knielen neer op den killen
grond en wachten maar, wachten ... We zijn bang maar proberen
kalm te blijven. We hebben het leven lief, maar we weten ook dat
sterven niet het einde is, en dat we staan voor een veel zoeter
leven nog. Die gedachte verzoent ons met verschrikking en dood.*

Zondag wordt het tegen de middag rustiger. Twee zusters wagen zich naar buiten om de zware verwoestingen in het dorp te bekijken. Onder andere de prachtige basiliek is lelijk toegetakeld. Maar om nog een andere reden keren ze bleek en ontdaan terug: ze hebben Duitse soldaten gezien!

*Moeten we nu bedroefd zijn of blij? We voelen onszelf rustiger
worden. Nu zal het bombardement zeker voorbij zijn. Maar we
hebben dit nog maar pas bedacht of ... zoef en een geweldige slag.
Het bombardement herbegint. Ditmaal zijn het de Engelschen die
Dadizeele onder vuur nemen. Gelukkig duurt het niet te lang en
weldra kunnen we uit den kelder komen. Ja, daar zijn de eerste
Duitsche soldaten reeds in het park. De deuren van ons huis
kunnen niet meer dicht, want ze zijn uit de hengsels geschokt door
de slagen van de obussen. Daar komen al een paar Duitsche*

soldaten binnen. Ze verlangen niets en gaan stil weer heen. Een beetje later komt een andere soldaat een tafel opeischen. Kunnen wij, zusters alleen, hier nog den nacht doorbrengen? Het wordt hoe langer hoe duidelijker dat het niet zijn kan.

(...) 's Morgens heel vroeg vertrekken we. "Probeer de Leie over te geraken, dan kunt ge wellicht naar huis", heeft men ons gezegd. Naar huis, dat is ons enige verlangen. Maar hebben we ons tehuis nog? "Wijnegem ligt helemaal plat", hoorden we zeggen.

We trekken langs veldwegeltjes naar Moorsele. Onderweg zien we hoe de Duitsche soldaten steeds nieuwe kanonnen opstellen aan Dadizeele-hoek. We gaan voorbij rookende, totaal uitgebrande hoeven, waar toch nog aan een muurpuin een nietig maar ongedeerd Mariakapelleke hangt. Lieve Moeder, wat is uw Meimaand droef in uw Vlaanderen!

In Moorsele rusten ze uit in een hoeve, in Heule worden ze ontvangen in een grondig vernield klooster. Dan trekken ze verder naar Kuurne, in de hoop daar de Leie te kunnen oversteken, maar al spoedig stoten ze op een haast onoverkomelijke hindernis: een vloedgolf van massaal oprukkende Duitse troepen neemt de hele weg in beslag met vrachtwagens, paarden, motorrijders, fietsers, voetvolk ... Terugkeren is geen optie, want die Duitsers kunnen ze onmogelijk voor blijven. Behoedzaam maar kordaat banen ze zich een doorgang, op een lange rij aan de rand van de weg. Gods zwarte stoottroepen trotseren de Pruisische pletwals.

De aanblik van Kuurne is miserabel: van alle dorpen die ze zagen heeft dit dorp het ergst geleden onder de Leieslag. Sommige huizen branden nog. Ze kunnen overnachten in het godshuis, op matrassen in de kelder of zittend op een kerkstoel. 's Anderendaags, dinsdag 28 mei, vertrekken ze heel vroeg naar de brug.

We moeten den weg niet vragen. alle straten die erheen leiden zien zwart van de auto's, camions, karren, fietsen, vluchtelingen. Maar alles staat zo goed als stil. "Voetgangers mogen over de brug!" roept iemand ons toe. We haasten ons er naartoe. Wat een

tafereel! We staan in een vuilgroene wei, doorsneden met loopgraven. Hier en daar liggen doode koeien, stijf dik opgezwollen, reeds riekend naar verrotting en bederf. En in de loopgraven liggen nog lijken van Belgische soldaten. Zonder verpoozen rijden zware legercamions over de modderige noodbrug. De ene camion na den anderen blijft steken. Dan moeten de mannen hun fietsen of kinderwagentje laten staan en mee gaan duwen tot de camion weer voort geraakt. Wat verder staan kanonnen met afweergeschut en vliegmachines zweven boven brug en wei. Hier mag geen Engelsche vlieger nabij komen, want dit is de enige brug over de Leie en hier moet het Duitsche leger over.

Op een gegeven ogenblik doet een Duitser teken dat ze over mogen, maar in het midden van de brug worden ze teruggestuurd. Niets aan te doen. Ze zoeken langs de rivier of er toch nog ergens een andere oversteekplaats is, maar tevergeefs. Tot ze vernemen dat Harelbeke een overzetdienst voor voetgangers heeft georganiseerd. Dat is hun redding.

In Harelbeke zit het klooster al vol met gewonde soldaten. Een goedhartige weduwe plukt onze zusters van de straat en nodigt hen binnen voor de middagkoffie. Door haar bemiddeling vinden ze een slaappleats in het godshuis. De volgende dag brengen ze door met het opkuisen van de zwaar gehavende kapel en met een bezoek aan de kerk, waarvan de toren door de Belgen voor hun aftocht is opgeblazen.

Ondertussen heeft de weduwe met de hulp van de burgemeester iemand gevonden die bereid is hen met zijn vrachtwagen naar Antwerpen te brengen. Dat wordt iets voor donderdagochtend 30 mei. Het einde is in zicht!

We rijden naar huis, ja, want gisteren zei ons een soldaat dat Wijnegem zoo goed als gaaf gebleven is. We rijden, we staan stil, moeten omwegen maken, wachten aan noodbruggen, maar we geraken uiteindelijk aan Sint-Anneke. Van ver reeds hebben we de Onze-Lieve-Vrouwetoren begroet. Hij staat er nog, zoo rank en

rijzig! We haasten ons door den tunnel en naar Sint-Willibrordus. Daar drinken we koffie en eten onzen reuzenhonger weg. En dan nemen we den tram naar huis. Wat zijn we blij ... blij ... blij! En dankbaar! Onze Lieve Heer heeft zoo goed voor ons gezorgd. Dikwijls hebben wij Hem toegefluisterd: "Almachtige goede God, ons leven is veilig in uw Vaderhand."

Bron:

Archief zustersannonciaden Huldenberg, dagboek zuster M. Eymard

VOLKSTELLING IN HET ALOUDE HERTOGDOM BRABANT

Hugo Driesen

Inleiding

De historische demografie van België is nu al lang in de mode. De historicus weet dat hij moet rekening houden met meetbare verschijnselen, en wellicht zullen bepaalde demografische bronnen op de computer worden overgeprogrammeerd. De volkstellingen, die aan de basis liggen van de historisch-demografische bronnenkunde, zijn echter ook bijzonder nuttige instrumenten voor de socioloog en voor de sociaal-historicus. De beoefenaars van de familiekunde, historici van het sociale stramien, hebben ook al vroeg gebruikgemaakt van de volkstellingen, hoewel niet systematisch. Nochtans blijft het zo dat slechts beslagen, ervaren genealogen ze weten uit te buiten. En dit ofschoon de tellingen gegevens van onschatbare waarde verstrekken: ze 'clicheren' als het ware een gezin op een bepaald ogenblik, op een nauwkeurig te bepalen datum. Als de telling tenminste goed werd opgemaakt, en als natuurlijk ook alles van de telling bewaard werd.

Maar zelfs goed opgemaakte tellingen verzuimen vaak een juist beeld te geven van de gezinnen, omdat niet alle tellingen zulk doel beogen. Wanneer een telling slechts het aantal 'bewoonde' huizen van belastingplichtigen verschaft, vermeldt ze vanzelfsprekend niet hoeveel armen (niet-belastingplichtigen) er te vinden waren, noch de samenstelling van hun gezin.

Andere inlichtingen kunnen echter steeds bij de vleet worden gevonden. Die inlichtingen zullen zeker sociaal-economisch of politiek-historisch van belang zijn, maar niet noodzakelijk

familiekundig. Voor een familievorser hebben de tellingen echter een niet te overschatten waarde.

De tellingen in het aloude hertogdom Brabant kunnen in twee reeksen worden ingedeeld, die elk een eigen karakter bezitten en verschillende inlichtingen verschaffen. Het zijn enerzijds de tellingen tot de zestiende eeuw en anderzijds de zeventiende- en achttiende-eeuwse tellingen.

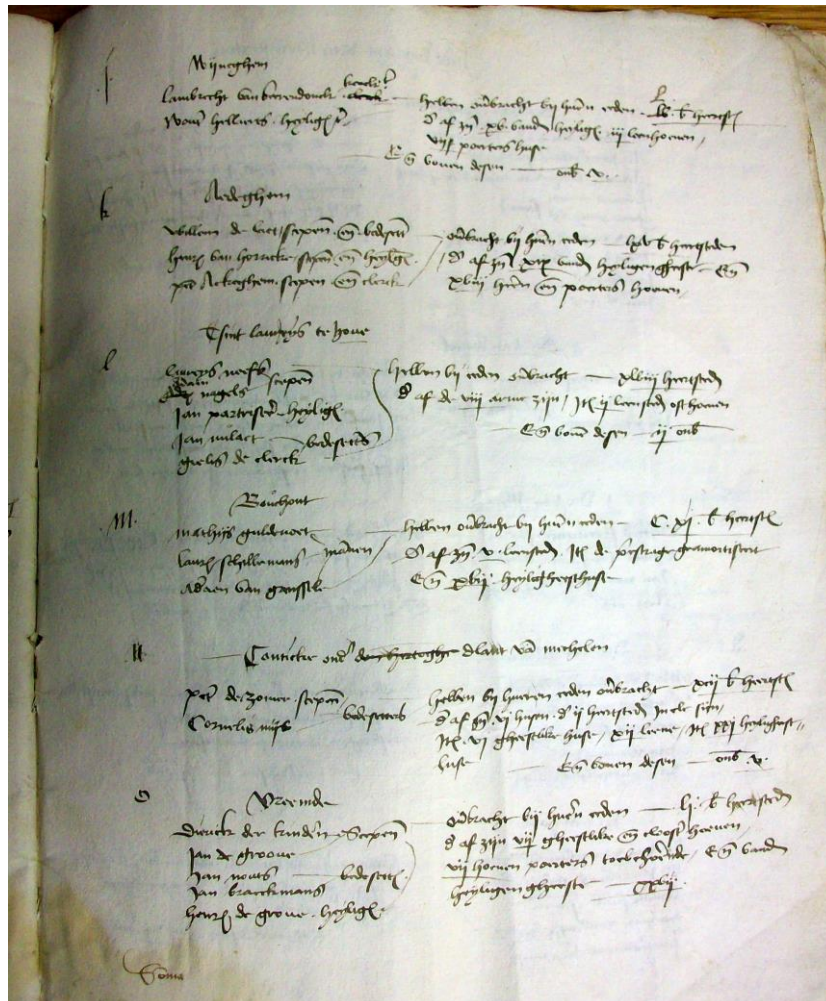
Brabantse tellingen tot de 16de eeuw

Dit zijn wel de gemakkelijkst bruikbare, want ze zijn uitgegeven. J. Cuvelier publiceerde ze immers: *Les dénombrements de foyers en Brabant. XIVe–XVe siècle*, in de zgn. in 4° Verhandelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis (Brussel, 1913, in 4°, en 1914, eveneens in 4° de Table onomastique).

De Brabantse tellingen tot de zestiende eeuw zijn van 1374, 1437, 1467, 1472, 1480, 1492, 1496, 1526, 1548, 1553 en 1564. Hun demografische waarde is uiterst verschillend: de telling van 1526 bijvoorbeeld vermeldt het aantal goede en bewoonde haardsteden, de leegstaande huizen, het aantal arme gezinnen, het aantal boerderijen der geestelijken en der lenen. De telling van 1492 geeft echter slechts het aantal belaste huizen, terwijl die van 1437 alle huizen telde en die van 1374 het aantal inwoners. Dit alles gebeurde al naar gelang van de belasting die de hertog wilde en mocht innen.

De volkstellingen van Wijnegem in het land van Rijen

In 1437 werd de eerste echte haardtelling georganiseerd: er waren 52 bewoonde huizen en 12 armenhuizen. In 1464 waren er 53 bewoonde huizen. In 1472 waren er weer 52 bewoonde huizen. En in 1480 telde men 36 bewoonde en 2 leegstaande huizen en 9 armenhuizen. De namen van de inwoners worden in deze tellingen niet vermeld.

De volkstelling van 1496 leverde voor Wijnegem 50 bewoonde huizen op. Bovenaan op het hierbij afgedrukte documentje lezen we:

Lambrecht van Beerendonck kerckmeester ende Wauter Hellaerts heyliggheestmeester, hebben overgebracht bij hunne eeden 50 bewoonde heerdsteden, daer af zijn 15 van de heyligengheest, 3 leenhoven, 5 poertershuse ende onbewoonde huse 5.

En in 1526 waren er 60 haardsteden.

Bronnen:

J.G. De Brouwere, Vlaamse Stam, jg. VII, nr.3

J.Cuvelier, Les Dénombrements de Foyers en Brabant (XIV-XVI), 1912

HERINNERINGEN VAN EEN SCHOOLMEESTER

Etienne De Smedt

Laat mij er eerst en vooral op wijzen dat het helemaal niet in mijn bedoeling ligt een stukje geschiedenis te schrijven over het Wijnegems onderwijs. Wat hier volgt zijn sprokkelingen, zo maar kriskras door elkaar opgetekend, zonder enige chronologische volgorde. Het gaat echter wel om feiten en gebeurtenissen die om de een of andere duistere reden na al die jaren in mijn geheugen zijn blijven hangen. Mijn enige toegeving aan de chronologie is deze: ik begon mijn loopbaan in het Wijnegems gemeentelijk onderwijs in 1958 en hield er mee op in 1985.

Toen ik in 1958 in Wijnegem van wal stak, startte daar in de school een aflossing van de wacht. Op korte tijd werd de vorige generatie onderwijzers vervangen door een nieuwe ploeg jonge leerkrachten. Ook al heb ik de meeste van mijn voorgangers slechts korte tijd als collega gekend, toch was dat voldoende om met een paar van hen een blijvende band op te bouwen, een band die nu nog, vele jaren na hun dood, is blijven bestaan.

Daar was in de eerste plaats meester **Karel Bresseleers**. Bij de bevrijding werd deze man uit zijn ambt onttrokken, en het zou duren tot in 1957 voor hij in ere werd hersteld en zijn taak weer kon opnemen. Het feit dat wij elke dag samen met de tram van Antwerpen naar Wijnegem kwamen, het feit dat wij lesgeven in aanpalende klassen, het feit dat hij een ervaren onderwijzer was, maakte dat hij zoiets als mijn mentor werd en mij met raad en daad bijstond toen ik mijn eerste stappen in het onderwijs zette. Het was dan ook voor mij een uiterst pijnlijke ervaring toen, op 11

december 1959, een van zijn leerlingen mij kwam roepen omdat zijn meester onwel was geworden. In de klas vond ik mijn vriend, reeds overleden, op de trede voor het bord.

Het werd voor mij een vreemde ervaring toen het schoolhoofd, Juul Wuyts, mij de opdracht gaf voor de rest van het schooljaar de klas van Karel over te nemen. Zelden heb ik een klas gezien waarvan de leerlingen op een haast ongedwongen wijze toch zeer gedisciplineerd met alles omsprongen. Nooit meer heb ik zoals in dat schooljaar, met een bijna puriteinse angstvalligheid, de sfeer gerespecteerd die Karel op die enkele maanden in deze klas had doen heersen.

Bij het nakijken van de laden van zijn bureau, vond ik twee kleine boekjes van Felix Timmermans, door de grote schrijver gesig-neerd, waaruit hij regelmatig voorlas. Ik heb die traditie dat jaar voortgezet. Toen ik vele jaren later een verwoed Timmermansfan werd, kregen ze een ereplaats in mijn boekenkast.

Daarin gesterkt door allerlei gebeurtenissen, ben ik de laatste jaren steeds minder gaan geloven in het toeval. Zo vond ik vorig jaar in een Antwerps antiquariaat een stapeltje werken van Timmermans, alle door hem gesig-neerd. Bij nader onderzoek bleek dat ze ooit in de bibliotheek van wijlen mijn goede vriend Karel Bresseleers hadden gestaan.

Met nog twee kleine anekdotes wil ik deze groet aan hem beëindigen. Tijdens het schooljaar 1958-1959 was de school-fotograaf weer eens langs geweest. Nu zat er in de klas van Karel een tweeling, twee broers die echt nauwelijks van elkaar te onderscheiden waren. Toen Karel de klasfoto aan zijn leerlingen toonde, ontstond er een kleine woordenwisseling tussen beide broers over wie van hen er nu eigenlijk op de foto trots naast de meester stond!

Op het einde van het schooljaar, na de plechtige prijsuitreiking, en die was toen echt wel plechtig, was het in die tijd de gewoonte dat de onderwijzers in café *De Ploeg* door burgemeester en schepenen op een drankje werden getrakteerd. Het aantal drankjes kon dan wel eens erg hoog oplopen. En zo gebeurde het dat Karel, meester

Briers en ikzelf met de laatste tram naar Antwerpen reden. Daar aangekomen bemerkte ik dat de laatste trein richting Brussel (ik woonde toen in Kontich) reeds vertrokken was. Karel kende in de buurt van het station wel een café dat de hele nacht open was. Daar hielden beiden, die in de stad woonden, mij gezelschap tot het tijd was voor de eerste trein. Over solidariteit gesproken!

Het onderwijzerskorps in 1936. Als derde van links zit Karel Bresseleers naast schoolbestuurder Jan Hubrechts. Achter hem zien we als derde van links Juul Claessens en als tweede van rechts Juul Wuyts.

Een tweede collega van de generatie voor mij, die ik hier graag een eresaluut wil brengen, was een onderwijzer van de toenmalige vierde graad, **Juul Claessens**.

Laat mij eerst vertellen waarom deze man zo'n aparte plaats in mijn hart heeft gekregen. Het was namelijk op een verjaardagspartijtje in zijn woning in de Kanaalstraat, op 4 augustus 1959, dat ik mijn toekomstige echtgenote heb leren kennen. De voorbije zomer is dat dus juist vijftig jaar geleden, en ik heb op die dag heel speciaal aan Juul teruggedacht.

Wat waarschijnlijk slechts weinig Wijnegemnaars weten, is dat

Juul Claessens een meer dan verdienstelijk zondagsschilder was. Op de dag van mijn huwelijk kreeg ik van hem een van zijn werkjes cadeau. Toen ik opmerkte dat het gesigneerd was met *Miel Meersens*, kreeg ik dadelijk de verklaring: zijn echtgenote heette Claes, dus in zijn naam was er *meer 'sens'* dan in die van haar. En ook al heette hij Juul, toch noemde iedereen in zijn familie hem Miel. Misschien ligt hier een kleine taak voor onze heemkundige kring: zijn er in Wijnegem nog mensen die een schilderijtje bezitten van Miel Meersens, alias Juul Claessens?

Iemand aan wie ik absoluut niet mag voorbijgaan, is de toenmalige schoolverpleegster **Maria van de Perre** ('Mit' voor de vrienden), dochter van de befaamde Vlaamsgezinde politicus dokter Alfons van de Perre.

Een van haar taken bestond erin dokter Moors bij te staan wanneer die in de school kwam voor het medisch toezicht. Maar bij vele kinderen veroorzaakte zij ware angstrillingen wanneer zij resoluut de klas kwam binnengestapt. Ik verklaar mij nader.

Blijkbaar achtte men het in 1958 nog steeds nodig om de kinderen regelmatig een versterkend medicijn toe te dienen. De keuze was toen reeds geruime tijd gevallen op levertraan.

Ik zie juffrouw van de Perre (foto) nog de klas komen binnengestapt met onder haar arm een zinken bakje, waarin een door levertraan doordrenkte doek lag samen met enkele lepels. In de andere hand hield zij de zo verafschuwde fles. Iedereen moest steeds een lepel bij zich hebben, en de meeste leerlingen hadden zich tegen die walgelijke smaak gewapend met suikerklontjes. Wie meende te ontsnappen door geen lepel mee te brengen kwam bedrogen uit. Uit het bakje nam zij er dan een die al meermaals gebruikt was. Toen heb ik geleerd dat hygiëne toch niet zo levensnoodzakelijk is!

Toen ik in 1958 in Wijnegem aan de slag kon, was dat onder het toezieende oog van het toenmalig schoolhoofd - in die tijd ook nog schoolbestuurder genoemd - **Juul Wuyts**. Het is pas na het afscheid van deze man dat die benaming gewijzigd werd in de toen voor een lagere school ietwat protserig klinkende titel *directeur*. Juul Wuyts was een rustige, vriendelijke man, die zelf geen les moest geven en zich dus kon bezighouden met het reilen en zeilen van onze school. Dit deed hij op een innemende, bijna vaderlijke manier, die door de groep jonge leerkrachten zeer gewaardeerd werd.

In één zaak was hij echt onverzettelijk: hij verlangde dat elke leerkracht deelnam aan de jaarlijkse septemberprocessie en tevens aan de plechtigheid aan het monument voor de gesneuvelden op 11 november. Een reden om niet te komen werd nooit aanvaard! Spijtig genoeg begon hij al vlug met zijn gezondheid te sukkelen, zodat hij noodgedwongen vervroegd met pensioen moest gaan. Voor de school en de beginnende onderwijzers zou het beter zijn geweest wanneer deze man de teugels nog enkele jaren langer in handen had kunnen houden. Maar de loop van de geschiedenis is wat hij is!

Nog graag een kleine anekdote over deze man. Onze school beschikte toen al over een systeem waardoor het schoolhoofd, via micro en luidsprekers, elke klas kon bereiken. Juul Wuyts maakte hiervan gebruik om mededelingen te doen maar ook om, bij speciale gelegenheden zoals Kerstmis, Pasen, einde van een schooljaar enz, een korte toespraak tot de leerlingen te houden. Deze werd altijd voorafgegaan door een stukje klassieke muziek. Zijn voorkeur ging blijkbaar uit naar het beroemde *Slavenkoor* uit *Nabucco* van Verdi, een stukje waarbij ik, telkens als ik het nu hoor, met een zachte glimlach aan die goede schoolbestuurder moet terugdenken.

Graag wil ik dit sprokkelhout besluiten met het al zo dikwijls vertelde verhaal van de **notenbomen**. Op de speelplaats waren in 1901 achttien notenbomen geplant. Zij groeiden echter zo

voorspoedig dat zij enkele jaren later werden herleid tot tien stuks. Niet alleen groeiden zij voorspoedig, ook droegen zij jaarlijks rijkelijk vrucht, alsof ze in het aards paradijs stonden.

Het was de taak van de werkster, elke morgen voor de schoolpoort opening, alle afgevalen noten op te rapen. Die werden dan in een lokaaltje bewaard om daarna tussen de klassen verdeeld te worden. Ondanks een zeer streng verbod was de verleiding toch zo groot om te trachten zelf noten te veroveren. Sommigen waren echte scherpschutters en, gewapend met een elastiek, slaagden zij erin om achter de rug van de toezichthoudende meesters enkele verboden vruchten te bemachtigen. Natuurlijk, zoals wij allen weten: een verboden vrucht schijnt altijd beter te smaken!

En toen sloeg het noodlot toe. Op een nacht in 1964 werden ze alle door een zware storm ontworteld en veranderde deze kleine oase in een ware steenwoestijn.

HET GEBEURDE ALHIER

IN 1909

Leo Spaepen

De voor Wijnegem belangrijkste gebeurtenis van 1909 was ongetwijfeld het overlijden en de begrafenis van onze legendarische wielerkampioen Karel Verbist. Over het drama van woensdag 21 juli en zeker over de begrafenis van maandag 26 juli is echter al zoveel inkt gevloeid, dat we ons ontslagen voelen van de plicht om er hier in het lang en het breed op in te gaan. Men raadplege het verdienstelijke boek van Paul Van Dael over de Wijnegemse wielersport, dat in 2008 door onze heemkring werd uitgegeven. Toch willen we, ter aanvulling, onze lezers het verslag van Gazet van Antwerpen over het ongeval zelf niet onthouden:

K. Verbist op schrikkelijke wijze aan zijn einde gekomen op den Karreveld velodroom. De koersen op de Karreveld velodroom te Brussel werden door duizenden en duizenden menschen bijgewoond. De 'clou' was de groote Durkopp-prijs, een uur achter zware motocycletten. Het zou de laatste koers van Verbist worden. (...) Bij den 30en kilometer zijn de posities de volgende: 1. Verbist 2. Samson vier toeren achter 3. Schipke acht toeren achter. Doch daar begint Verbist te sukkelen, de voorband van zijn rijwiel is gesprongen. Vooraleer hij weer goed in gang is heeft Samson hem zes toeren afgenomen en is dus twee toeren voor. Schipke is nog twee toeren achter. Verbist haalt een toer in, maar moet den 29en minuut weer van machien veranderen, waarbij hij weer twee toeren verliest. Verbist geeft het daarom niet op, hij snelt Schipke en Samson voorbij. Een kwaarts uur nadien moet hij ten derden male van machien veranderen en is nu vijf toeren achter geraakt. Verbist wil zijne schade nog inhalen, hij bereikt den duizelingwekkenden snelheid van 90 kilometer in 't uur, en wint toer op

toer in op Schipke en Samson. Een minuut voor het einde van de uurkoers schiet de onoverwinbare kleine Verbist Samson nogmaals vooruit, veroverd de eerste plaats en vermindert eenigszins zijne vaart. De menigte juicht hem toe met haast krankzinnige geestdrift ...

Doch tien seconden vooraleer het pistoolschot het einde der koers aangeeft, wanneer er maar 300 meter meer af te leggen is, springt de achterband van Ceurremans motor. Gangmaker en rijder worden met geweld boven in den bocht geslingerd, zij glijden de piste af. Ongelukkiglijk komen op dit ogenblik Schipke met zijnen gangmaker aangerend. De zware motor pakt Verbist in de lenden, slingert hem een meter verder en rijdt hem over het lichaam. Schipke valt eveneens en vat Verbist in zijne armen, beiden rollen ze op de pelouse. Een kreet van afschrik, een vreeselijke kreet is uit duizenden monden opgegaan. Ceurremans, Schipke en dezer gangmaker zijn ongedeerd. Met Verbist is het, eilaas, droeviger gesteld. Hij wordt op het gras uitgestrekt, en doctors Ardenoy en Melsens verzorgen hem. Eilaas, alle zorgen kunnen niet baten, onze kampioen, de wereldkampioen, wordt dood naar zijne cabien gedragen.

Doctor Ardenoy gaf als volgt de redenen op van den dood van Verbist: de motor heeft zijne nieren verpletterd, uiteengescheurd, den ruggegraat gebroken en eene erge wonde aan het hoofd veroorzaakt, zonder dat evenwel de schedel gebroken werd. Hij kan vijf, zes minuten het ongeval overleefd hebben. Vooraleer hij den laatsten snik gaf, heeft een priester den armen jongen nog in extremis de absolutie geschonken.

De verslagenheid was algemeen, niet alleen onder het publiek, maar in 't kwartier der rijders, want Chareltje was de beste maat van de wereld. Het lijk van den armen stayer is naar het doodenhuis van Molenbeek gebracht, waar het parket dezen morgen om 9 ure moest komen. Vervolgens zal het stoffelijk overblijfsel naar Wijneghem overgebracht worden. Dat schrikkelijke nieuws heeft eene algemeene ontroering teweeg gebracht, en eenieder heeft deernis met het droevige lot van dezen eilaas zoo jammerlijk

gedooden kampioen. Karel Verbist, de zoo nederige, sympathieke en populaire stayer, was de lieveling van allen. (GvA 23.7.1909)

Meegesleept door zijn emoties maakte de reporter hier een klein foutje: Verbist was wereldrecordhouder, geen wereldkampioen. Maar wat nooit gezien was: onze nationale held kreeg in de kerk van Wijnegem niet één, maar twee lijkdiensten: op maandag om 16.30 en op dinsdag om 10 uur. De krant kondigde aan dat een speciale trein maandag het lichaam vanuit Brussel West naar Antwerpen zou brengen:

Begravenis van Karel Verbist, 26 juli 1909. Zijn woonhuis met café bevond zich links voor de boom, tegenover het huis waarin nu een Chinees restaurant is.

Het lijk zal in den doodenwagen geheschen worden, en de stoet zal stapsgewijze tot aan den cantonnier te Deurne gaan. Daar zal men in de rijtuigen stappen en ook de tram zal er gereed staan, welke om 4 ure 10 aan de Turnhoutsche Poort vertrekt. Bij de aankomst in Wyneghem zal, een weinig voor het gasthuis, het kapittel het lijk afhalen. De twee muziekmaatschappijen zullen daar ook den lijkstoet afwachten. 'Bruxelles sportif' neemt al de onkosten op zich wat de overbrenging van het lijk van Brussel naar Antwerpen betreft. (...) We vernemen ook dat 'Bruxelles

sportif' en 'Les gais lurons' eene koers op getouw zullen zetten, waarvan de opbrengst zal dienen tot een monument op het graf van den stayer-wereldkampioen. Heer Ceurremans, de gangmaker van Verbist, heeft de onkosten der begrafenis vanaf Antwerpen op zich genomen. (GvA 24.7.2009)

Genoeg over de betreurde wielerkampioen. Nu zijn naam aan een fietspad is gegeven, kan hij eindelijk in vrede rusten.

Maar het waren zeker niet allemaal grote kampioenen die in 1909 een lelijke buiteling maakten met hun fiets. Anderen hadden het Verbist op een meer amateuristische wijze voorgedaan:

Veloongeval. Zondag namiddag reed een Antwerpenaar alhier door het dorp; aan 't gasthuis botste hij op een stuk steen en werd ten gronde geslingerd. Hij was gekneusd en het wiel van zijnen velo was bijna geheel verbrijzeld. (GvA 15.4.1909)

Veloongeval. Donderdag avond rond 7 ure kwamen twee velorijders, Frans L. van Schilde en Jan P. van Wijneghem, nabij de stokerij op den veloweg met elkander in botsing. Beiden werden ten gronde geslingerd en bekwamen wonden. Een hunner bloedde hevig uit het hoofd. Ook hunne velo's waren niet meer bruikbaar. (GvA 15.5.1909)

Tja, dat komt ervan als roekeloze lieden zich per se willen laten opmerken met zulk snel maar gevaarlijk modern transportmiddel. Verstandiger mensen gaven de voorkeur aan de oude vertrouwde paardenkar:

Ongeval. Dinsdag middag kwam het gespan der weduwe Flipsen, wonende te Zoerselhoek bij Sint-Antonius, door het dorp gereden. Er haperde iets aan de stuurlijn waardoor het paard verschrikte, met de achterpoten sloeg en zoo ongelukkig ten gronde stortte dat het een voorpoot brak. De voerman was genoodzaakt het dier aan eenen geringen prijs te verkoopen om het te laten afmaken. (GvA 23.9.1909)

Rijtuigongeval. *Gisteren bolden twee rijtuigen nabij de Stokerij; de beenhouwer van Zoersel zette af, maar reed intusschen met het eene wiel over een hoop aarde waardoor het rijtuig omsloeg en hij er onder lag met het paard. Verscheidene personen kwamen toegesneld en hadden de meeste moeite om alles opnieuw op zijne plaats te brengen. De beenhouwer kloeg van inwendige pijnen. (GvA 29.9.1909)*

Eerlijk gezegd, we vermoeden dat ze aan de kanten van Zoersel niet zo goed konden rijden ... Maar het is juist, ook in het verleden zagen we al dat er met paarden altijd iets mis kon gaan, vooral als er een stoomtram in de buurt was. Sommige dieren weerstonden bij het zien van zulk gevaarte zelfs niet aan de neiging om hun neus in andermans zaken te steken:

Ongeval. *Gisteren stond alhier in het dorp het gespan, paard met wagen, van den heer S. Bij het voorbijrijden van den tram verschrikte het paard en liep recht met den kop in eene groote vitrien van den heer Guiart, welke geheel verbrijzeld werd. Het dier bekwam verscheidene wonden. (GvA 5.6.1909)*

Ook al hield de tram voor de andere weggebruikers soms gevaren in, voor de passagiers zelf was hij zonder discussie het veiligste vervoermiddel. Toch zeker voor wie erin slaagde een zitplaats te bemachtigen of zich stevig vast te klampen aan een paal:

Erge val. *Terwijl de heer Edward Lee, 43 jaar, dinsdagavond met den stoomtram naar Sint-Antonius reed waar hij verblijft, had hij het ongeluk tusschen het fort I en Wijneghem waar deze in groote snelheid is, van eene der plate-forme te vallen. Hij werd op de straatsteenen geslingerd en bleef bewusteloos liggen. Door voorbijgangers werd de nogal hevig gekwetste gevonden en naar de tramstatie van het fort gebracht. De heer doctor Michielsen werd ontboden die hem de beste zorgen toediende, ook ontving hij de beste zorgen in de statie. Met den laatsten tram heeft men hem*

nog huiswaarts gevoerd, alwaar hij alsnog bedlegerig is. (GvA 26.3.1909)

Alles wel beschouwd kon men in die tijd maar beter thuisblijven. Bovendien liep men dan minder het risico tijdens zijn afwezigheid bestolen te worden:

Dievencomplot te Wijneghem. *De familie P. is op verlofreis; de meiden zijn alleen in het huis. De oudste der meiden zond de jongste naar de stad om eene boodschap. Ze is maar pas weg als wanneer eene buurvrouw drij jonge personen aan de bedoelde woning zag bellen. Daar deze laatsten zoo lang in huis bleven, ging de buurvrouw hare onrust aan andere vrouwen mededeelen. Er ontstond eene samensholing, de veldwachter en familieleden der op reis zijnde personen werden verwittigd, en ... men belde. De meid deed open en was verwonderd over de samensholing van volk voor het huis. De veldwachter vroeg naar de drij personen; de meid beweerde dat het kennissen van Antwerpen waren en dat ze reeds vertrokken waren langs de achterdeur. Het antwoord voldeed den veldwachter niet en hij besloot met eenige mannen het huis te doorzoeken. Toen zij zich naar de achterdeur wendden, liep de meid vooruit en riep: "Mannen, vlucht!" De meid werd in de keuken gesloten en men zocht verder in den hof, waar twee der drij personen ontdekt werden. Ze werden voor den burgemeester gebracht. Bij eenen vond men eenen dolk. Beiden werden in den amigo opgesloten. (GvA 20.8.1909)*

Ook bij Robert Meeùs werden twee inbrekers betrapt. De zoon van de burgemeester was zo slim geweest tijdens zijn afwezigheid twee bewakers in zijn huis te posteren. De betrapte boosdoeners liepen buiten regelrecht in de armen der wet. Een van hen was de beruchte Nest Rosseels uit Antwerpen, *een jongen die veel houdt van frissche avondlucht en wandelingen onder den prachtigen, met sterren bezaaiden hemel. Zoo kwamen onze twee veldwachters hem in den nacht van vrijdag op zaterdag tegen; hij wandelde*

met eenen vriend op het goed van Robert Meeus aan de stokerij. Wat Nest daar kwam doen, dat ging natuurlijk de veldwachters niet aan, zei hij, en toen Jef Verwerft, onzen eerste veldwachter, aandrong, werd Nest kwaad, tierde en zwaaide met armen en beenen. Zijn maat wilde hij niet bekend maken, alleen hij werd dus opgesloten te Wijneghem. (GvA 28.4.1909)

Mannen die het niet konden laten een stapje in de wereld te zetten, konden trouwens maar beter hun vrouw meenemen:

Een vuilaard. *Terwijl Maria H., wonende in de Bergen, alleen thuis was, drong B., rond de 40 jaar oud en vader van een huisgezin, in hare woning. Daar de vrouw zijne voorstellen niet aanvaardde, pleegde hij mishandelingen. Op haar hulpgeroep koos eindelijk de kerel het hazenpad. (GvA 24.2.1909)*

Maar het zou verkeerd zijn de vrouwen in een stereotiepe slachtofferrol te duwen en te denken dat de daders van misdrijven altijd en alleen maar mannen waren. Het volgende bericht laat daarover minstens enige twijfel bestaan:

Diefstal. *Onbekende nachtridders zijn langs de hof in eene danszaal van Van Beeumen gebroken. Na eene ruit uitgesneden te hebben, openden zij het venster. Uit de zaal robberden zij eenen schoonen damesvelo. In eene kamer namen zij uit eene tas eenig klein geld. (GvA 23.9.1909)*

Een damesfiets en klein geld: dat had de speurders toch aan het denken moeten zetten. We vragen ons af of er geen verband dient gelegd te worden tussen deze euveldaad en de feiten die zich de week voordien vermoedelijk in dezelfde zaal hadden voorgedaan:

Haarkenpluk. *Zondag kwamen in eene danszaal eenige vrouwen met elkander in twist om eenen jongeling uit Schooten. Op eenige oogenblikken was alles in rep en roer, hoeden vlogen af en, o*

jammer, verscheidene valsche haartrossen werden, tot vermaak der toezichters, doorheen de zaal verspreid. Menig anders zoo lief aangezicht gelek nu op een landkaart! De woelige groep werd buiten gezet; op straat werd nog lang gevochten. (GvA 16.9.1909)

Deze onverkwikkelijke zaak verdient naar ons gevoel tot op het bot te worden uitgespit. Alleen zal het niet gemakkelijk zijn om na al die tijd nog betrouwbare getuigen te vinden.

Maar het was in 1909 niet alles kommer en kwel. Laten we ook wat positief nieuws signaleren. Uit het volgende bericht blijkt dat de 'brave burgers' van 'dit schoone dorp' al meer dan honderd jaar geleden carnaval vierden:

Stoet. *Wijneghem, deze bevallige gemeente uit de buurt, richt met de goedkeuring van het gemeentebestuur op den maandag van carnaval wederom eenen grooten stoet in, welke met de medewerking der twee fanfaremaatschappijen zal opgeluisterd worden. Al wie dit schoone dorp kent, weet wat Wijneghem in staat is uit te voeren. Niets wordt gespaard om dezen stoet in luister hare voorgaande nog te overtreffen. Gezien de schoone premiën welke er worden uitgelooft, mag men overtuigd zijn dat Wijneghem dien dag zal bezocht worden, ja zelfs te klein zal zijn voor den grooten toeloop van volk. Ook vergeten deze brave burgers den arme niet. Er zal op dien dag gedurende den uitgang van den stoet eene rondhaaling geschieden ten voordeele van den arme der gemeente. Allen dus 22 februari naar Wijneghem en opgepast, de stoet vertrekt om 1 1/2 ure op den nieuwen steenweg. (GvA 9.2.1909)*

De 'nieuwe steenweg' was de Merksemsebaan. Cultuur, ontspanning en liefdadigheid vormen ook de succesrijke cocktail die we terugvinden in het verslag over een avondfeest in september:

Avondfeest. *Door de zorgen van den E.H. De Roey werd zondag en maandag een avondfeest gegeven in 't lokaal van het patronaat ten voordeele der sociale werken. De muziek onder het bestuur*

van den E.H. Van Turnhout was verrukkend. Het treurspel 'Voor Christus en zijne Kerk' werd meesterlijk voorgedragen. Gaarne brengen wij hulde aan de heren Ceulemans, Stynen en Baelemans, die hunne moeilijke rollen zoo talentvol vertolkt hebben. Het blijspel 'Bezoek des Konings' had den meesten bijval. Maar wat bovenal lief en bevallig was, is een aantrekkelijk kindertoneel waarin een veertigtal jonge patronaatknaapjes bekoorlijk hebben gezongen tusschen hunne afwisselende lichaamsoefening. Wij zouden aan eene plicht te kort komen moesten wij nalaten hulde te brengen aan onzen ieverigen E.H. De Roey, die zoo grootmoedig al onze sociale werken behartigt. (GvA 29.9.1909)

We kunnen ons jaarlijks persoverzicht moeilijk beëindigen zonder een verhaaltje over de vaart. Tussen de faits divers over geredde drenkelingen is volgend voorval ongetwijfeld het merkwaardigste:

De brug van Wijnegem richting Schoten: hier gebeurde een 'moedige redding'.

Moedige redding. Zondag namiddag, ter gelegenheid der baan-koers, stonden er eenige personen en kinderen te zien aan de brug

der vaart. Eensklaps viel het 8-jarig jongetje Verlinden door de traliën der brug in het water en kwetste zich in zijn val aan het steenwerk. De omstaanders riepen om hulp, maar geen hunner dierf bijspringen. Reeds was de drenkeling tot twee malen onder geweest. Op het zicht der ongewone beweging kwam er een man toegelopen, en zonder aarzelen sprong hij gansch gekleed in de diepte en had op enkele oogenblikken den kleinen gered. Maar wie stelde nu de verbazing voor van den redder die, op het drooge zijnde, toen pas bemerkte dat hij zijn eigen zoon gered had. (GvA 24.6.1909)

Bron:

Stadsbibliotheek Antwerpen, Gazet van Antwerpen, cat. 96681, microfilms 40-41-42

Mededelingen

Reacties

Uit mondelinge reacties bleek dat men ons vorig nummer wel kon waarderen. Liefhebbers van oorlogsverhalen zullen ongetwijfeld hun gading vinden in twee nieuwe artikels vooraan in dit boekje, waarin ditmaal de avonturen van de zusters annonciaden centraal staan. In verband met het artikel 'Een kampong in Wijnegem' wees een attente lezer ons op een vergissing in het onderschrift bij de foto op blz. 44. Niet Roger, maar Joseph van Havre was in 1959 erevoorzitter van harmonie De Wijngaard. Bedankt, meneer de Gruben, voor deze correctie.

Voorbije activiteiten

De cursus paleografie (oud schrift) die in oktober en november jl. door de Duffelse historicus Frank Keersmaeckers werd gegeven, lokte een twaalfstal belangstellenden. Spijtig genoeg haakten na de eerste lessen een aantal cursisten af, die het misschien toch een beetje moeilijker vonden dan ze hadden verwacht. De volhouders, onder wie enkele medewerkers van ons archief, hebben het zich alleszins niet beklagd. Ze willen hun kennis niet laten verloren gaan en hebben daarom besloten om vanaf februari elke derde dinsdag van de maand samen nog wat te oefenen. Afspraak om 20 uur in de Boerderij.

Op 14 november was het de beurt aan onze kaas- en wijnavond in de Boerderij. Eenenvertig leden hadden ingeschreven, maar de Mexicaanse griep en andere bacillen hielden een paar mensen noodgedwongen thuis. Na het aperitief werd de avond ingezet met de meermaals gelauwerde kortfilm 'Breendonk' van Willy Van der Linden, een historisch docudrama en getuigenis over het wel en vooral wee in het Fort van Breendonk tijdens de Tweede Wereld-

oorlog. Het liet de aanwezigen niet onberoerd. Daarna werd aan de feestelijke tafel aangeschoven. Tijdens en na het eten was het best een gezellige bedoening: er was meer dan genoeg voor iedereen, het was zeer lekker en het duurde voor sommigen tot in de late of vroege uurtjes. De afwezigen hadden alweer ongelijk ... Toch nog een gemeend woordje van dank aan diegenen die deze avond mee hebben doen slagen: Paul, Viv, Swa, Lisette en de filmclub VCD uit Deurne.

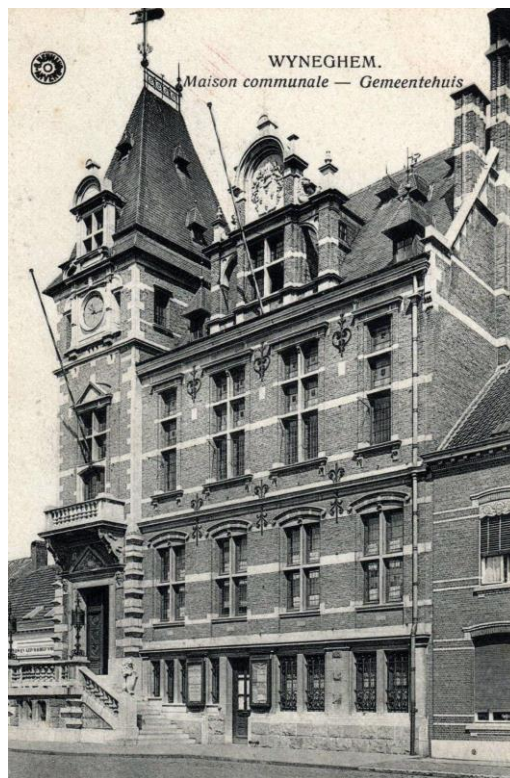
Komende activiteiten

Op woensdag 10 februari houden we om 20 uur onze statutaire jaarvergadering in het ontmoetingscentrum 't Gasthuis. Op het programma staan de gebruikelijke agendapunten: goedkeuring van het financieel verslag, overzicht van het voorbije werkjaar en vooruitblik naar het komende, stand van zaken van het archief, kritische bedenkingen en suggesties vanwege de aanwezige leden. Dit alles vergezeld van een natje en een droogje ...

Op deze jaarvergadering zijn al onze leden van harte welkom, maar enkel de officiële leden van de Algemene Vergadering mogen nog een gedetailleerde uitnodiging verwachten.

De jaarlijkse Nacht van de Geschiedenis, die we ook dit jaar in samenwerking met het Davidsfonds organiseren, zal op dinsdag 23 maart 2010 gewijd zijn aan de opgravingen die vorige winter, in een waas van geheimzinnigheid, werden uitgevoerd aan het kruispunt van de Merksemsebaan en de Houtlaan in Wijnegem. Daar werd een urnengravelveld blootgelegd uit de vroege ijzertijd (800-500 v.C.), naast sporen van een landbouwnederzetting uit de Romeinse periode. Ruben Pede, een van de jonge archeologen die aan het onderzoek deelnamen, zal voor ons de resultaten komen toelichten, om 20.30 uur in de theaterzaal van het Gasthuis. Toegangsprijs: 5 euro voor leden van Davidsfonds en Heemkundige Kring, 7 euro voor anderen.

De jaarlijkse paastentoonstelling zal deze keer gewijd zijn aan het gemeentehuis. De oudste helft van het Wijnegemse raadhuis werd namelijk ingehuldigd in 1910, en deze honderdste verjaardag wil het gemeentebestuur niet onopgemerkt laten voorbijgaan. Aan de heemkring werd gevraagd een tentoonstelling op poten te zetten en een jubileumboek samen te stellen. De tentoonstelling zal te zien zijn langs een parcours door het gemeentehuis zelf, tijdens de weekends van 27-28 maart en 3-4-5 april 2010. Het zal weer de moeite zijn!

Het gemeentehuis van 1910, onderwerp én decor van onze volgende paastentoonstelling.

Oproep

Zuster Jozefa Scheers, bij velen misschien beter bekend als zuster Vitalienne, verblijft nu in Huldenberg. In 2010 zal het 75 jaar geleden zijn dat ze in het klooster is getreden. De familie wil dat vieren en zoekt mensen die bereid zijn daarbij te helpen. Tussen 1940 en 1980 hebben immers honderden Wijnegemnaars bij haar

in de tweede kleuterklas gezeten. Wie wil de familie een herinnering bezorgen aan de nu 90-jarige zuster, met het oog op de samenstelling van een montage? Anekdoten, dankwoordjes, foto's ... alles is welkom, in welke vorm dan ook. Onze secretaris wil uw bijdragen graag centraliseren en doorsturen: tel. 03 353 12 55 of e-mail: marleen.werrebroeck@heemkringwijnegem.be

Lidmaatschap

Zoals beloofd vindt u een actuele ledenlijst als losse bijlage bij dit nummer. Verenigingen of instellingen zijn er niet in opgenomen, en zij hebben de lijst ook niet ontvangen. Zo riskeren we niet in aanvaring te komen met de privacywet. Eventuele fouten kunnen gemeld worden aan onze secretaris.

Ook vindt u hierbij het vertrouwde overschrijvingsformulier. Dat betekent dat we ook dit jaar weer een beroep doen op uw goede wil om de ledenbijdrage van 10 euro (erelid vanaf 25 euro) zo spoedig mogelijk spontaan te betalen, en zeker voor 1 februari 2010. Bedankt!

Illustraties:

Fotoarchief heemkring Wijnegem (5, 8, 9, 11, 15, 23, 41, 42, 47, 53, 57)

Archief zustersannonciaden Huldenberg (20)

Hugo Driesen (38)

www.nieuwsblad.typepad.com/anzegem/2009/02 (28)

www.vls.wikipedia.org/wiki/Ofbeeldienge:Dadizele (31)

Leo Spaepen (58)